

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
Гаврилишин Марії Романівни
«Політичні і шлюбні зв'язки британських династій
з Рюриковичами у IX–XI ст.»
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Подане до захисту дослідження є, безсумнівно, актуальним і своєчасним за кількома ознаками. Як відомо, протягом останніх двох десятиліть українська історична наука, головно, медієвістика значною мірою позбувається методологічної вузькості, ідеологічної заангажованості, концептуальної й аналітичної обмеженості, у зв'язку з чим набула нової забарвленості, в дусі новітніх напрямів історичних студій, тісно пов'язаних з європейськими країнами. Крім того, давно назріла пора не просто формувати вітчизняні медієвістичні школи, а й відновити колись існуючу, але втрачену у вирі політичних і військових лихоліть, методологічну спільність із Європою.

На сторінках *вступної частини* дисертаційного дослідження здобувач грамотно визначила актуальність, предмет та об'єкт, окреслила мету, завдання, географічні і хронологічні рамки студій. Зрозумілою та беззаперечною виглядає й наукова новизна, особистий внесок автора у розробку обраної проблематики.

У першому розділі *«Історіографія та джерельна база дослідження»* М. Гаврилишин відобразила стан наукової розробки теми й проаналізувала використані в роботі джерела (40 позицій). В принципі, поділ опрацьованої автором літератури на вітчизняну й зарубіжну сумнівів не викликає. Хронологічно вірним і послідовним є й аналіз основних поглядів вчених, які так чи інакше торкалися у своїх тематично ширших студіях русько-британських відносин IX–XI ст. Тематичний спектр в даному випадку дуже

широкий: від матримоніальних справ та політичних зв'язків – до археологічних студій навколо віднайдених на території колишніх руських земель артефактів британського походження.

Звісно, як вірно розуміє здобувач, першість у даному випадку належить іноземним фахівцям, глибоко обізнаним як у тонкощах *«Епохи вікінгів»*, так і в методиці досліджень віднайдених монет та інших артефактів, що прямо чи опосередковано підтверджують існування цих загублених дещо у тенетах писемних джерел двосторонніх відносин.

Структура джерельної бази певним чином дублює перший підрозділ. Зрозумілим є поділ писемних пам'яток на літописні (*«Повість временних літ»* і новгородське літописання) та іноземного походження, головню – англо-шотландських хронік та анналів. Втім, до честі автора, нею використані джерельні матеріали й з поза Британії (серед іншого – скандинавські саги, нарлативи з континентальної Європи, написані в дусі *«Оттонівського відродження»* та ін.). При цьому, що важливо, М. Гаврилишин опрацювала англомовну критику більшості використаних в дисертації джерел.

Розділ другий *«Теоретико-методологічні засади дослідження»* дає можливість зрозуміти, як власне здобувач писала свою дисертацію. Поряд із загальноновживаними у такому різновиді досліджень гуманітарного характеру (принципи історизму, об'єктивності, компаративний метод та проблемно-хронологічний, метод класифікації й індукції), молода дослідниця застосувала, як бачимо зі змісту, кілька специфічних. М. Гаврилишин дала зрозуміти, яку термінологію і чому саме вона використовувала при введенні географічних назв (топонімії) та ономастики, в чому специфіка обраної хронологічної сітки та які спеціальні методи слід вживати при опрацюванні неписемних джерел, зокрема, нумізматичних.

Розділ третій *«Розвиток британсько-руських зв'язків у IX–X ст.»* відкриває предметну частину дисертації, в якій автор знайомить читача із засадами формування британсько-руських ранньосередньовічних відносин, постійними посередниками у яких зі зрозумілих причин були нормани, відомі

у східнослов'янських джерелах, як варяги. Опираючись, головню, на науковий доробок свого вчителя Л. Войтовича, М. Гаврилишин пов'язує налагодження двосторонніх стосунків від засновника майбутньої руської династії Рюрика. Численні артефакти, виявлені в ході археологічних розкопок у, головню, ХХ ст. на теренах Британії та в СРСР доповнюють доволі скупу з точки зору писемного матеріалу картину взаємопроникнення одного світу в інший, хоча по суті йшлося про єдину «*ойкумену вікінгів*», яка західними кордонами сягала Ісландії, Гренландії та острова Ньюфаундленд. Інструментом взаємодії обох світів, як вірно зауважила здобувач, була давньоісландська мова, якою добре володіли як при дворі новгородських і київських князів, так і серед англосаксів.

Це суттєво спрощувало налагодження торговельних зв'язків, досліджених у другому підрозділі третього розділу. Центральна сюжетна лінія цієї частини тексту – походження арабських срібних виробів на території Англії, які, за словами автора, могли потрапити сюди саме за посередництва варягів з Русі. Зіставлення нумізматичного матеріалу зі Старої Ладогої й, зокрема, Лодейнопольського скарбу дозволяє простежити шляхи потрапляння монет англійського походження до теренів, підконтрольних згодом династії Рюриковичів.

На цьому тлі зрозумілішим виглядає налагодження двосторонніх ще «дуже сирих» по суті міждинастичних зв'язків, які здобувач датує другою половиною ІХ–Х ст., пов'язуючи з особою так званого Рюрика Ютландського (за словами Леонтія Войтовича, засновника руської керівної династії). Арабський скарб дирхемів, знайдений біля Дорестада, після співставлення із аналогами в Ладозі та Ютландії, дозволило М. Гаврилишин підтримати думку свого вчителя, хоча й на с. 86 автор констатує, що «виявити факти наявності політичних контактів між Руссю і англосаксонськими королівствами у другій половині ІХ–Х ст. складно».

Розділ №4 «*Міждинастичні русько-британські контакти ХІ ст.*» головню присвячені добі правління на норвезькому та англійському престолах

Кнута I, пов'язаного також деякими стосунками із двором Рюриковичів. В даному випадку здобувач могла опиратися й на досвід студій своїх попередників – як вітчизняний, так і зарубіжних істориків. Серед тем, піднятих у даному підрозділі за допомогою аналізу новгородського літописання та хроніки Адама Бременського – ймовірність шлюбу представника династії Рюриковичів із родичкою англійського короля Кнута I (Іллі та Естрід), який М. Гаврилишин слідом за російським вченим Олександром Назаренко погодилася датувати 1018 р. Як пише здобувач на с. 97 «Мотиви Кнута I увійти в спілку з руським князем чітко прослідковуються. На момент початку переговорів та укладення угоди, тобто в 1018–1019 рр. становище Кнута I було досить нестабільним як в Англії, так і в Данії», а укладений союз дозволяв суттєво забезпечити південні володіння датського короля, зокрема проти молодої держави Пястів.

Цікавим для ознайомлення є другий підрозділ четвертого розділу *«Київський екзил англійських принців»*, тісно пов'язаний із угорською історією. Авторці, в цілому, шляхом аналізу різнопланових наративних джерел (саги, історії і хроніки) та літератури, головню, зарубіжного походження, вдалося реконструювати шлях англійських принців після виїзду з Британії, перебування на Русі та в Угорщині, що виглядає, у цілому, правдоподібно. «Шведське посередництво» цілком вписується в логіку стосунків Канута I із двором князів Рюриковичів на тлі відомих матримоніальних відносин останніх зі скандинавами.

У останньому розділі дисертаційного дослідження авторка висвітлила *«Династичні зв'язки Рюриковичів із англійськими королівськими династіями XI ст.»*, хоча, як розуміємо зі змісту, хронологічно ця частина тексту сягає початку XII ст. Продовжуючи тему попереднього розділу, М. Гаврилишин вирішила ретельніше вивчити перипетії укладення шлюбу саме смоленського князя Володимира Всеволодовича з Гітою Вессекською, донькою останнього англосаксонського короля Гарольда II Годвінсона. Маємо фактично справу із останнім випадком укладення двосторонніх британсько-руських династичних

шлюбів, яких менше, до порівняння із будь-якими центральноєвропейськими династіями.

Висновки до роботи логічні та відповідають поставленим завданням. Список використаних джерел (всього 380 позицій) містить роботи написані українською, російською, польською, латинською, англійською та іншими мовами, що засвідчує чудові лінгвістичні навички здобувача.

Втім, вважаємо за необхідне висловити ряд зауважень та побажань до обраної теми, врахування яких дозволило б у майбутньому суттєво розширити предмет дослідження, вдосконалити окремі структурні підрозділи або й додати нові.

1. Оскільки русько-британські двосторонні відносини IX–XI ст. належать до, без перебільшення унікальної, але, разом з тим надзвичайно складної проблематики, її всебічне стереоскопічне висвітлення залежить від чималої кількості складників, на нашу думку, не врахованих автором. При опрацюванні відомих М. Гаврилишин писемних джерел, основна увага авторки зосереджувалася на, головне, пошуку відомостей про вінценосних осіб, які, власне й здійснювали матримоніальну політику, вели дипломатичні переговори тощо. На маргінесі студій, відтак, залишилися представники еліт, котрі й були зв'язуючи мостом Британських островів, країн Скандинавського півострова, молодій держави Рюриковичів та Візантійської імперії. У цьому випадку використання просопографічного методу допоміг би суттєво розширити число ймовірних учасників досліджуваних відносин, адже, почасти, як показали, зокрема, студії Олександра Філіпчука із Чернівців, одні і ті ж варяги (хоча йдеться не лише про них) не тільки служили київським чи новгородським князям, а згодом – в імператорській гвардії, а й систематично відправлялися «за море» на північ, де «світ норманів» сягав Британії. Це конкретні люди, які «читаються» не тільки в наративному, а й скупому актовому матеріалі, сагах, потребуючи, звісно, верифікації з погляду, насамперед ономастики.

2. Аналогічно просопографічні студії могли б поглибити окремі сторінки дисертації при вивченні матримоніальних відносин у XI ст., зокрема, на тлі одруження Анни Ярославни з королем Генріхом I, до числа васалів якого належали норманські герцоги, тісно пов'язані з англосаксонським двором. Скандинавська по крові французька королева залишила після себе значний як на XI ст. джерельний матеріал у якості регента при синові Філіпі I. Двір Анни Ярославни, іменослов перелічених при ній десятків вельмож до сьогодні, на превелике щастя для молодого покоління вітчизняних вчених, не вивчений, а міг би стати серйозним поважним доповненням даної теми, принаймні її окремих фрагментів, які можуть, на перший погляд, здаватися несуттєвими.

3. Драматичне підкорення Англії восени 1066 р., на наш погляд, з просопографічної точки зору в русько-британських відносинах досліджене автором не повністю. Не підлягає жодному сумніву, що в ньому брали участь особи тісно пов'язані із Рюриковичами, і в даному випадку йдеться не тільки про зятя князя Ярослава Володимировича Гаральда, першого із суперників Едуарда Ісповідника, однаково претендента на англійський трон, як і нормандського герцога Вільгельма.

4. Археологічний матеріал, який дослідниця використовувала, головню, для відтворення двосторонніх торговельних контактів цілком достатній. Але варто було б також врахувати досвід польських колег з Лодзького університету та Інституту археології Польської академії наук при багато річному вивченні поховань скандинавського походження, зокрема, знаменитого некрополя Лютомирського городища, датованого кінцем X – початком XI ст. Десятки чоловіків, похованих там разом зі зброєю, не хто інші, як варяги-найманці, що завершили службу у князя Володимира Святославовича і прибули на службу до Болеслава Хороброго. Аналіз добре уцілілого поховального інвентарю, допоміг би суттєво поглибити як історичну, так і археологічну складову не одного підрозділу дисертації, адже прибуття цього чисельного підрозділу до володінь Пястів цілком вписувалося у канву русько-

британських відносин при польському і скандинавському посередництві окресленої доби.

Разом з тим, незважаючи на висловлені зауваження та побажання, можна стверджувати, що дисертаційна робота М. Р. Гаврилишин є самостійним, оригінальним, зрілим, комплексним, завершеним дослідженням, яке не має аналогів в українській історіографії. Викладені в ній результати розкривають важливі й маловивчені на сьогодні русько-британські зв'язки IX–XI ст., а відтак дослідження автора *«Політичні і шлюбні зв'язки британських династій з Рюриковичами у IX–XI ст.»* підготовлене на належному науковому, методологічному і теоретичному рівні. Воно відповідає встановленим вимогам ДАК України до такого роду робіт, а його автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор

кафедри всесвітньої історії

Інституту історії, політології

і міжнародних відносин

Державного вищого навчального закладу

«Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

20 квітня 2016 р.

Волощук М. М.

